

4. Колосова Н. А. Європейські традиції меценатства в історії культури України / Н. А. Колосова // Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв. – 2013. - №3. – С. 67-71.
5. Лазечко П. Меценати української культури [Подружжя Русових] / П. Лазечко // Дзвін. – 2003. - № 9. – С 127-130.
6. Ступак Ф. До історії благодійницьких організацій. В кн.: Образи епохи / Ф. Ступак. – К., 1994. – С. 35.
7. Чернявська О. В. Фандрайзинг. Навч. посіб. – 2-ге вид., з доопрац. та допов. / О. В. Чернявська, А. М. Соколова – К.: Алерта, 2015. – 272 с.
8. Лазечко П. Меценати української культури [Подружжя Русових] / П. Лазечко // Дзвін. – 2003. - № 9. – С 127-130.

Марія Шадуська
студентка 4 курсу історичного факультету
Житомирського державного університету імені Івана Франка
Науковий керівник: д.і.н., проф. Ярмошик І.І.

Козацько-старшинське літописання як етап розвитку української історіографії

Одним із джерел вивчення історії України є козацько-старшинські літописи, створені у кінці XVII – початку XVIII століття. Козацькі літописи – умовна назва українських літописів, яка усталилася ще у XVIII ст. Актуальним напрямком розвитку сучасної історичної науки є їх всебічне дослідження. Наприкінці XIX – на початку XX ст. спостерігалось загальне пожвавлення та зростання наукового інтересу до проблем дослідження творчості козацьких літописців.

Зародження українського козацтва, його становлення як провідної верстви українського соціуму, створення Запорозької Січі мало безпосередній і в той же час опосередкований вплив на розвиток історичних знань, підвищення інтересу української спільноти до власної історії. Спираючись на історичне підґрунтя козацькі очільники вбачали моральну підтримку своєї

боротьби за волю і незалежність України. Передумовою створення, характерних для середини та другої половини XVII ст., козацько-старшинських літописів, хронік і щоденників, стала поява на Січі високоосвідчених людей та створення січових шкіл [4, с.103].

Отримання з козацьких літописів максимум відомостей, прагнення розібратися в неповній або суперечливій інформації – одне завдань джерелознавства [3]. Дослідник літописних текстів «должен быть языковедом, историком литературы, историком, в известной мере психологом, должен обладать знаниями в области истории общественной мысли, знать во всех деталях эпоху, к которой относится его произведение», - зазначав академік Д.С.Лихачов [5, с.52].

Осмыслити історію України неможливо без заглиблення у вивчення періоду становлення та розквіту козацької держави. Козацтво, перетворившись у провідну національно-визвольну і державотворну силу українського суспільства, справило потужний вплив і на розвиток української історичної думки. Джерельна база цього часу відображена багатоманітними видами джерел, помітне місце серед яких займають і козацько-старшинські літописи.

Найвідомішими та найчастіше згадуваними у науковому середовищі є твори генерального канцеляриста Самійла Величка, гадяцького полковника Григорія Грабянки та Самовидця. Існують припущення, що справжнім прізвищем Самовидця є Ракушка-Романовський (хоча у історіографії це питання є приводом для дискусій). Тематика літописів, загалом подібна. Всі три літописи привернули увагу насамперед дослідників історії в середині XIX ст. завдяки праці членів Київської Тимчасової комісії з розгляду давніх актів.

Козацько-старшинські літописи унаслідували традиції літописання і знаменували завершення літописного жанру. За своєю суттю козацько-старшинські літописи XVIII ст. не є літописами в прямому значенні. Вони являють собою компіляції більш давніших літописів з доповненнями авторів. Часто автори цих літописів описували події очевидцями яких вони були самі. Суттєвим для даного виду жанру у XVIII ст. стало звільнення від написання літописів монахів і перехід літописання до рук цивільних осіб, в основному представників козацької старшини.

Автори козацьких літописів не тільки реєстрували події минулого і сучасного, але прагнули охопити цілісність історичних подій, показати їх безперервну тяглість і самотність. Головною темою розглянутих пам'яток є військово-політична історія українського народу в XVII–XVIII ст. Питанням соціально-економічного життя відводилося в літописах другорядне місце. Інтерес до історії церкви та екстремальних природних явищ виявлявся насамперед у творах, які як за композицією, так і за способом викладу матеріалу наближаються до хронік попередніх століть.

Більшість зі збережених до сьогодні рукописних історичних збірників датовано другою половиною XVIII ст. Це, вочевидь, може бути пов'язано з кількома чинниками. Ранні збірники просто не збереглися, на їх основі виготовлені пізніші копії. Рукописні збірники в умовах відсутності світського книгодрукування виступали єдиною формою рефлексії історичної думки, зберегли тяглість і традицію історіописання на теренах Лівобережної України-Гетьманщини.

Козацькі літописи, як спомини української історіографії, яскраво свідчать про те, що чим більше посилювався соціальний і національний гніт українського народу і обмежувались його права, тим живучішими серед широких народних мас залишались згадки про славні дні визвольної війни 1648 р. Серед усіх персоналій, що фігурують у творах козацького історіописання, найбільше уваги приділено фундатору Козацької держави, «батькові вітчизни» Богданові Хмельницькому. Це чи не єдина особа в козацьких наративах, яка заслужила загального, за поодиноким виключенням, схвалення та позиціонування як героя.

Літопис Самовидця як основа, начало для вивчення історії України і пам'ятка історіографії та літератури є одним із найцікавіших, де пояснюється історія буремної доби XVII ст.

Літопис Самовидця, який висвітлює події з 1648 по 1702 р., поряд із іншими творами козацько-гетьманської доби документально доводить і пояснює як сформувався український козацький політикум, дозволяє з'ясувати давність і самотність його походження, плинність та історичну легітимність полково-сотенного устрою України, його демократичних засад. В концепціях

автора літопису Самовидця помітні не антиросійські чи антицарські погляди, а тільки автономістичні козацько-українські настрої, притаманні багатьом грамоним особам України кінця XVII і початку XVIII століття. Одночасно українознавчий підхід до «Літопису Самовидця» дає можливість у повнішій мірі відстежити розвиток української літописної традиції. З моменту відкриття літописних списків в нашій історіографії непохитно уклалася думка про цей літопис, як твір XVII ст., а на його творця, як на очевидця і, в незліченних епізодах, спільника згаданих ним подій.

Поряд із козацькими літописами чільне місце посідають місцеві літописи України. Серед них цікавими пам'ятками XVII ст. є низка коротких монастирських літописів. Особливе місце з них посідає Межигірський літопис, який було названо так тому, що він був складений і знаходився довгий час у Межигірському монастирі, поряд із Києвом. В літописі, головним чином описуються козацькі рухи, а також інші важливі події, які відбувалися у ті часи в Києві, Переяславі та їх передмістях. В процесі глибшого пізнання ведення Визвольної війни та діяльності козацької старшини Межигірський літопис являє собою неабиякий важливий інтерес, оскільки він являється вагомим додатком до інших літописних споминів.

Літопис Григорія Граб'янки – другий з-поміж великих козацьких літописів, написаний церковнослов'янською мовою. Автор пропонує генезу українського народу з подій, що відображають винятково позитивні моменти у співпраці між Україною і Росією. Він аналізує національну історію від найдавніших часів і до виборів на посаду гетьмана Івана Скоропадського, подаючи її у своїй інтерпретації. Проте подіям давньої доби, до початку діяльності Богдана Хмельницького, літописець відводить дуже небагато місця. Г. Граб'янка дав власне бачення інституту гетьманства, політичну оцінку діяльності інших видатних постатей, котрі сприяли стабільності держави, дбали про її монолітність та єдність, а також представив власну політичну оцінку доби Хмельниччини.

Літопис Самійла Величка – визначна пам'ятка культури кінця XVII-початку XVIII ст. – відома літературознавцям, історикам, культурологам та

широкому загалу поціновувачів уже з 1864 р., яка містить виклад історичних подій від початку визвольної війни українського народу 1648-1654 рр. і до 1720 р. Літопис С. Величка був першим серед історико-літературних творів, у якому історія України вже розглядалася в контексті розвитку європейської цивілізації XVII ст.

Літопис Величка зробив великий вплив на історичні погляди Т.Шевченка, послужив йому одним із важливих джерел принаписанні цілої низки поезій на історичні теми, так само як літопис Самовидця — на П. Куліша, а Г.Грабянки — на М. Костомарова.

Лизогубівський літопис як пам'ятка історіографії становить певний інтерес з точки зору поглядів на явища українського життя представників козацької старшини, які, на зразок Якова Лизогуба, історичними мотивами прагнули довести свої заслуги перед російською державою, одночасно не цураючись власних автономістичних поглядів.

Козацькі літописи XVII-XVIII ст. залишили глибокий слід в українській історіографії та суспільно-політичній думці XIX ст. Починаючи з другої половини XIX ст. козацькі літописи привертають увагу науковців, письменників, журналістів і пересічених людей, які цікавляться історією України та українського козацтва й українською художньою літературою тощо.

«Надто багато де в чому «козацькі літописи», – писав М.Грушевський, – в змалюванні подій XVII століття виявились несаможитливими: вони ґрунтуються на польських літературних джерелах, а в частинах самостійніших – неточні, суб'єктивні, навіть інколи фантастичні» [1, с.116].

Визначною є думка історика Костомарова стосовно процесу створення літописних пам'яток: «З південноруськими літописами відбувалося майже те ж, що з південноруськими думами. Як думи переходили з уст в уста кобзарів, так і літописи з рук у руки списувачів і з'являлися в різних списках та змінах. Таким чином з двох літописів складався один і навпаки: з одного створювалися два й більше, одержували право особистості, доповнювалися новими вставками і таким чином ставали вже окремими творами» [2, с.17].

Вплив історичної епохи кінця XVII ст. – початку XVIII ст. мала вагомий вплив на формування нової генерації українських істориків, філософів

мислителів, письменників, художників, творчість яких збагатила духовний світ українців. З нею пов'язане зародження козацького історичного літописання, поступове виокремлення історичних знань в окрему складову суспільної свідомості. Києво-Могилянська академія, а також інші навчальні заклади стали потужними осередками історичної думки, своєрідною кузницею інтелектуалів, професійних істориків. XVII - початок XVIII ст. – вважається періодом становлення і розвитку автономістських, антипольських, антитурецьких і антимосковських мотивів української історичної думки [4, с.113].

Українська наука має достатню джерелознавчу базу для вивчення діяльності українського козацтва, для аналізу змісту та характеру державотворчих процесів в Україні XVII – XVIII ст.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Грушевський М. Об украинской историографии XVIII века/ М.Грушевський/ Известия АН СССР.-VII серия.- 1934.-№ 3.
2. Дзира Іван. Політико-правовий рівень національної свідомості за матеріалами історико-літературних пам'яток 30-80-х років XVIII ст. / Іван Дзира // Історіографічні дослідження в Україні. - 2002. - 11. - С. 61-79.
3. Дзира І.Я. Козацьке літописання 30-х – 80-х рр. XVIII ст.: джерелознавчий та історіографічний аспекти / Інститут історії України НАН України. – К., 2006. – 567 с.
4. Калакура Я.С. Українська історіографія: Курс лекцій / Ярослав Калакура. – К.: Генеза, 2004. – 496 с.
5. Лихачев Д.С. Текстология – М.: Изд-во АН СССР, 1962. – С. 52.

Наталія Кондратюк
студентка 3 курсу історичного факультету
Житомирського державного університету імені Франка
Науковий керівник: к. і. н., старший викладач Маркевич О. В.

Видатні діячі чеського та словацького національного Відродження